

بررسی رویکرد آرمانشهری در حوزه مسکن اجتماعی

سپیده اباذری

۱- دانشجوی دکترای معماری دانشگاه آزاد تهران مرکز، solalehabazari@gmail.com

چکیده

یکی از مهمترین عوامل نیازی است که مردم انتظار دارند فضا فراهم شود. مثلاً؛ نیاز مکان ها به تنوع با تغییر در شرایط داخلی آنها برآورده می شود. برخی مکان ها ممکن است خسته کننده باشند. نیاز به تنوع و تغییر در فضا بر اساس نیاز به الهام است. از طرفی بسیاری از تغییرات فضا نیز ناخوشایند است و افراد به نظم و ثبات در زندگی نیاز دارند که می توان آن را نیاز به امنیت دانست. مکان هایی که انعطاف پذیر هستند و از زمان بیشتری استفاده می کنند یا مکان هایی که گذر زمان را نشان می دهند بسیار ارزشمند هستند و به افراد اعتماد به نفس می دهند. هدف از انجام این پژوهش بررسی رویکرد آرمانشهری در حوزه مسکن اجتماعی می باشد. انتخاب یک خانه به عنوان مکان زندگی فرد به منظور آسایش در آن فضا تا حد زیادی به تعریف دیدگاه ساکنانش نسبت به مطلوبیت فضایی از آن خانه بستگی دارد، در واقع کیفیت ها و ارزش های کاربران بر ساختار نظریه در معماری تاثیر می گذارند و ارزش های کمی از طریق کیفیت ها ارزش واقعی را کسب می نمایند. طی مطالعات انجام شده در این بخش معیارهای اصلی کیفیت در محیط مسکونی در مقوله محتوایی پیرامون مسکن از حوزه محیطی مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است..

واژه های کلیدی: آرمانشهری، مسکن، مسکن اجتماعی

مقدمه

یکی از مهمترین عوامل نیازی است که مردم انتظار دارند فضا فراهم شود. مثلاً؛ نیاز مکان ها به تنوع با تغییر در شرایط داخلی آنها برآورده می شود. برخی مکان ها ممکن است خسته کننده باشند. نیاز به تنوع و تغییر در فضا بر اساس نیاز به الهام است. از طرفی بسیاری از تغییرات فضا نیز ناخوشایند است و افراد به نظم و ثبات در زندگی نیاز دارند که می توان آن را نیاز به امنیت دانست. مکان هایی که انعطاف پذیر هستند و از زمان بیشتری استفاده می کنند یا مکان هایی که گذر زمان را نشان می دهند بسیار ارزشمند هستند و به افراد اعتماد به نفس می دهند. (پوردیهیمی، ۱۳۹۳: ۳). در محیط مسکونی، حرکت خورشید، احساس امنیت را در درک افراد از این شرایط ایجاد می کند پوردیهیمی، ۱۳۹۳) نیازها در حوزه های مادی و معنوی از سطح کمی نیاز به پناه گرفتن توسط محیط مسکونی تا سطح کیفی امنیت جسمی و روانی درک شده در محیط مسکونی متغیر است. نیاز به احساس تعلق به محله، ایجاد فرصت، خلاقیت و آزادی انتخاب فعالیت در محله و نیاز به زیبایی بصری و رسمی محیط محله را تعریف می کند. دو سطح: بر اساس انتظارات عینی ساکنان، الزامات عمومی آنها برای محیط مسکن و انتظارات خاص ساکنان، باید معنای الزامات آنها برای محیط مسکن در نظر گرفته شود. فضا و مسکن از نیازهای اصلی خانواده های مدرن است (عظمتی، پورباقر و همکاران، ۱۳۹۶).

کمال یابی در دستیابی به آرمانشهر، سال ها ذهن صاحب نظران و فلاسفه را چه در دنیای غرب و چه در شرق مغول ساخت و اندیشمندانی چون افلاطون، آگوستین، توماس مور، کامپانلا و مارکس و چه در دنیای اسلام و ایران و کسانی چون فارابی، خواجه نصیرالدین طوسی، شهاب الدین سهروردی و ابن خلدون و... را به ترسیم و طراحی حکومتی ایده آل که برآورنده آرمان های مذکور باشند، وادار نمود. سرانجام مفاهیمی چون آرمانشهر، یوتوپیا یا مدینه فاضله برای تحقق این مفهوم ارائه شد (نوری و منصوری، ۱۴۰۱).

مسکن اجتماعی شکلی از زندگی در نظام مسکن ملی کشور است. سیستم مسکن هر کشور بسته به فرهنگ و بافت آن کشور با دیگری متفاوت است. نظام مسکن این کشورها نتیجه شرایط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و تاریخی کشور است و مهمتر از همه، نظام مسکن در حال تغییر و توسعه است. از این رو واژه مسکن اجتماعی مشمول تعاریف و معانی مختلفی است. با این حال، هر کشوری برای کسانی که به طور معمول نمی توانند نیازهای خود را در بازار مسکن تامین کنند، سیاست مسکن در نظر گرفته است. اما تعریف و کاربرد مسکن اجتماعی، نیاز به مسکن، حق استفاده از مسکن اجتماعی، چارچوب نهادی و قانونی و مکانیسم های سرمایه گذاری و تامین مالی در کشورهای دیگر بسیار متفاوت است (عزیزی، ۱۳۸۵).

1th. International Conference on Design in Civil Engineering, Architecture and Urban Planning / 29 February 2024

Venue: Azerbaijan - Baku

در بافت های جدید نیز علی رغم برنامه ریزی از قبل انجام شده، بحران کیفیت سکونت همچنان وجود دارد از پیامدهای نامطلوب این بی توجهی، شکل گیری توده حجم بناهای سرد و بی روح است که فاقد شرایط لازم برای ایجاد ارتباطی پایدار با ساکنان خود بوده و ناگزیر زمینه ساز بیگانگی افراد با محیط زندگی خویش می شوند. (حکمت نیا، ۱۳۸۵).

مسکن اجتماعی

مفهوم مسکن اجتماعی به شکل کنونی پس از انقلاب صنعتی تا دوران معاصر شکل گرفت و تا امروز ادامه دارد. این نوع مسکن در طول زمان و در کشورهای مختلف شکل ها و ابعاد مختلفی به خود گرفته و موفقیت ها و شکست های بسیاری را تجربه کرده است و امروزه پس از گذشت چندین دهه از آغاز تجربه مسکن اجتماعی، نیاز به مسکن نه تنها کاهش نیافته است، بلکه هر روز در حال افزایش است. علاوه بر مسائل کمی در تامین مسکن، امروزه مسائل کیفی نیز در ارتباط با مسکن اجتماعی بسیار مطرح است. طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، سلامت جسمی و روانی ساکنان به طور مستقیم تحت تاثیر کیفیت خانه آنهاست. به همین ترتیب، مسائل مربوط به بهره وری انرژی، سازگاری با محیط، طراحی و معماری کاربر محور. مسکن اجتماعی در مناظره جدید مطرح شد.

مفهوم مسکن اجتماعی به شکل کنونی پس از انقلاب صنعتی تا دوران معاصر شکل گرفت و تا امروز ادامه دارد. این نوع مسکن در طول زمان و در کشورهای مختلف شکل ها و ابعاد مختلفی به خود گرفته و موفقیت ها و شکست های بسیاری را تجربه کرده است و امروزه پس از گذشت چندین دهه از آغاز تجربه مسکن اجتماعی، نیاز به مسکن نه تنها کاهش نیافته است، بلکه هر روز در حال افزایش است. علاوه بر مسائل کمی در تامین مسکن، امروزه مسائل کیفی نیز در ارتباط با مسکن اجتماعی بسیار مطرح است. طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، سلامت جسمی و روانی ساکنان به طور مستقیم تحت تاثیر کیفیت خانه آنهاست. به همین ترتیب، مسائل مربوط به بهره وری انرژی، سازگاری با محیط، طراحی و معماری کاربر محور. مسکن اجتماعی در مناظره جدید مطرح شد (دانشگر، ۱۳۹۰).

این نوع مسکن عمدتاً بر اساس اهداف اجتماعی و حداقل های قابل قبول و مساحت های محدود تولید می شود. بهره برداران آن دهک های درآمدی یک و دو جامعه می باشند. این واحدها خاص مناطق شهری است و به صورت انبوه با مشارکت و دخالت دولت اجرا می شود. واگذاری این نوع مسکن به دو صورت اجاره ای (۳۰ درصد درآمد خانوار) و اجاره به شرط تملیک پیش بینی شده است (زبردست، ۱۳۹۶).

پیشینه تحقیق

اردهی و همکاران در سال ۱۴۰۲ در مقاله ای چنین بیان داشته اند: حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آن ها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می دهد، به طوری که

فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می شود. این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می گردد. محیط از جنبه های کالبدی و اجتماعی به صورت توانمان ساخته شده است. انسان ها مکان های اطراف خود را خلق می کنند و مکان مستقل از انسان معنا ندارد. مسکن به عنوان یکی از پدیده های واقعی یکی از اولین مشکلاتی است که مردم به آن مبتلا می شوند. در حال مبارزه و تلاش برای دگرگونی و یافتن پاسخ مناسب، معقول و مدبرانه برای آن است، از این رو در کشورهای مختلف جهان از جمله کشورهای در حال توسعه انواع مختلفی از سیاست های مسکن وجود دارد که شامل مسکن اجتماعی به ویژه مسکن می شود. برای اقشار پایین درآمدی کم در جایی دیگر بحث در مورد جایگاه الگوی ساخت مسکن مناسب آن را بررسی کردند و روند جهانی شدن را یکی در شرایط ذکر کردند. این تحقیق از نظر هدف از نوع تحقیقات کاربردی است و این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی، انجام خواهد گرفت. به این ترتیب که در مرحله اول پس از بررسی رویکرد تعلق به مکان، چند کاربری در مجتمع مسکونی و قابلیت های مختلف برای پاسخگویی به نیازها و فعالیت های مختلف ساکنان، برای چک لیست ایجاد بررسی و طبقه بندی شد. سلیمانی مهرنجانی و همکاران در سال ۱۳۹۳ در پژوهشی چنین بیان داشته اند: آرمانشهر گرایی از قدیمیترین نظریه های سیاسی در مورد جوامع و بخصوص شهرهاست. سودای نیل به جامعه ای کامل و آرمانی و به دور از رنج و درد گذشته ای دراز دارد. آرمانشهرها در هر عصری با نگرش انتقادی به وضع موجود، به آینده ایروشن که در آن آزادی و عدالت و صلح و آسایش موج می زند نظر دارند. از جمهوری افلاطون، شهرخدا ی آگوستین، یوتوپای توماس مور، سلیمانکده بیکن، و شهر خورشید کامپانلا گرفته تا آرمانشهرهای عصر صنعت همانند ایکارای اتینکابه و هیژیای ریچاردسون و همچنین آرمانشهرهای معاصر همگی این اهداف را مد نظر داشته اند. اما باید یادآور شد که باتمام تشابهاتی که آرمانشهرها به لحاظ ماهیت و هدف دارند، این مفهوم تحت تاثیر شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گذر زمان تغییر و تحولات زیادی را از پذیرا شده است. این نوشتار با روش تحلیلی و متکی به مطالعات اسنادی، باهدف فهم مفهوم آرمانشهر و تحولات این اندیشه در یک بستر اجتماعی، تاریخی، و سیاسی انجام گرفته است. نتایج مطالعه نشان می دهد که ایده آرمانشهر نیز علی رغم تعریف ظاهری ثابت، با توجه به شرایط تاریخی، اجتماعی و سیاسی متفاوت، به لحاظ تعریف، ماهیت، و هدف دگرگونی های بسیاری را از سر گذرانده است.

امیری و همکاران در سال ۱۴۰۱ در پژوهشی چنین بیان داشته اند: همه انسان ها در حال حاضر به دنبال یافتن شهری مناسب و ایده آل برای زندگی کردن هستند آنها همه تلاش خود را در جهت یافتن آرمان شهر ایده آل زمان خود میکنند. آرمانشهری که بتواند موجب آسایش و رفاه حال آنها باشد و کیفیت زندگی آنها را بالا ببرد و چه بسا در جهت شکوفایی و رشد زندگی شهروندان نیز تاثیر گذار باشد. در زمان های گذشته آرمان شهر دست نیافتنی بود اما امروزه آرمانشهر قابل قیاس و در دسترس است به طوری که منابع مختلف اطلاعاتی سالیانه با در نظر گرفتن آمار های مختلف شهر ها را درجه بندی میکند. در

این قیاس کیفیت زندگی در شهر ها ارزیابی میشود و بهترین و بدترین شهر ها معرفی میگردد. معیار های کلی برای آرمانشهر ها در دسته های کلی کیفیت بهداشت عمومی کیفیت آموزش ثبات اقتصادی و اجتماعی آلودگی امنیت از جمله مواردی هستند که در این ارزیابی مورد سنجش قرار میگیرد. در این مقاله پایگاه های معرفی آرمانشهر معرفی میشوند تا با معیارهای سنجش آن مورد مطالعه قرار بگیرند .

محمدپور و همکاران در سال ۱۳۹۹ در پژوهشی چنین بیان داشته اند: انسان موجودی کمال گرا و آرمان گراست و این تمایل را در همه جنبه های زندگی بشر و در تمام دوران های زندگی اش می توان دید، در قرون متمادی دستیابی به جامعه آرمانی از دغدغه های اصلی بشر بوده و هست، این مسئله از دیر باز در فکر و بیان علما و اندیشمندان وجود داشته است، آرمان شهر در لغت به معنای شهری آرمانی و ایده آل است و در اصطلاح، جامعه ای برین و والاست که در آن، همه ی امور بر وفق مراد و میل باشد. آرمان شهر گرایی از قدیمی ترین نظریه های سیاسی در مورد جوامع و به خصوص شهرهاست، سودای نیل به جامعه ای کامل و آرمانی و به دور از رنج و درد گذشته ای دراز دارد. آرمان شهرها در هر عصری با نگرش انتقادی به وضع موجود، به آینده ای روشن که در آن آزادی و عدالت و صلح و آسایش موج می زند نظر دارند. ویژگی های آرمان شهر ریشه در حکمت عملی دارد و از آنجا که حکمت عملی بدنبال آشکار و توضیح اخلاق فردی و تدبیر منزل است، نیز به این امور می پردازد. این مقاله با روش توصیفی و تحلیلی و با بررسی مطالعات اسنادی در مورد دیدگاه ها، اندیشه ها و نظام فلسفی اندیشمندان صاحب نظر ۵ شرق و غرب، ابونصر فارابی و خواجه نصیرالدین طوسی در جهان اسلام و کارل مارکس و آگوستین در جهان غرب با هدف فهم ۵ مفهوم آرمان شهر و تحولات این اندیشه در یک بستر اجتماعی، تاریخی و سیاسی مورد بررسی قرار گرفته است، نتایج مطالعه نشان می دهد که ایده آرمان شهر نیز علی رغم تعریف ظاهری ثابت، با توجه به شرایط تاریخی، اجتماعی و سیاسی متفاوت، به لحاظ تعریف، ماهیت و هدف دگرگونی های بسیاری را از سر گذرانده است.

آرمانشهر

آرمانشهر محل تحقق واقعی و عملی تمام خوبی هاست. در آرمان شهر تمام آرزوهای انسان ها محقق شده، هیچ اثری از بدی ها به چشم نمی خورد. به عبارت دیگر، آرمان شهر را می توان بهشتی زمینی تصور کرد. فیلسوفان و دانشمندان بسیاری در طول تاریخ سعی داشته اند با نمایش و توصیف آرمان شهر از نگاه خود، جامعه ای را به تصویر بکشند که سرشار است از فضایل انسانی و عاری است از هر گونه رضیله ای. هر یک از ایشان نیز سعی داشته اند با توجه به دیدگاه خود و البته شرایط اجتماعی زمان خود، عامل اصلی سعادت بشر را بیابند و آن را در جامعه ی آرمانی خود شکوفا نمایند.

به بیانی دیگر می توان گفت که کهن الگوی شهر بهشتی ریشه در کهن الگوی زایش و زهدان مادر دارد و آرامشی که کودک در شکم مادر تجربه می کند . این کهن الگو نشان می دهد که انسان نهایت آرزوهایش را با برگشت به گذشته بشری خودش و داستان حبوط و رانده شدن از بهشت به آرمان شهری بنام بهشت نسبت می دهد و تماس عمر تلاش می کند تا خود را به آن آرمان شهر برساند و آرامش و سکوت و لذتی که در شکم مادر بدون تلاش بدست می آورد را دوباره تجربه کند .

کهن الگوی شهر پردیسی^۱ ، تصویری خیالی برگرفته از خاطره ازل انسان از بهشت است که از رؤیاهای کودکان انسان آغاز شده، به طور خودآگاهانه و ناخودآگاهانه در ترسیم الگوهایی انتزاعی از جهان آرمانی موعود در مرزهای افقهای محسوس مادی و فرامادی مؤثر بوده است؛ کهن الگویی که آرزوی تحقق جهانی با شرایط بهتر و آرمانی، مهم ترین مضمون آن به شمار می رود .

انسان شناسان نموده های این کهن الگو را در فرهنگهای بشری در اشکالی چون بهشت زمینی^۲، آرمانشهر^۳، باغ عدن^۴، جهانی موعود در آینده یا ابدیت^۵، جهان افسانه ای^۶ یا خیالی^۷ یا موازی^۸ و سرزمین پریان^۹ جستجو کرده اند .

از نموده های اصلی این کهن الگو در فرهنگهای بشری، اعتقاد به شهر آرمانی است که جلوه ای ادبی را در میان انواع مختلف ادبی به وجود آورده که از آن به "ادبیات آرمانشهری"^{۱۰} تعبیر کرده اند و درباره آن گفته اند : "یوتوپیا ، کلمه ای یونانی و به معنی هیچستان است. اصطلاح ادبیات آرمانشهری که ماخوذ از همین واژه است ، بر هر اثر داستانی فلسفی، مذهبی و سیاسی گفته می شود که تصویری خیالی از دنیایی به دست بدهد که در مقایسه با دنیای واقعی جنبه آرمان خواهانه داشته باشد .

پژوهشگران حتی در بررسی مدرن ترین نمونه های آرمانشهرهای بشری، نقش ژرف ساخت اساطیری یا کهن الگویی را در پیش زمینه روایت این شهرهای آرمانی حائز اهمیت دانسته اند .

حتی آثار فلسفی مرتبط با مفهوم جامعه آرمانی بشری را برآمده از همین روح کهن الگویی دانسته اند؛ از جمله جمهور افلاطون که کهن ترین قرائت فلسفی از یک جامعه آرمانی را ارائه داده است .

¹ the archetype of heaven utopia, or the archetype of utopia

² heaven on earth, or earthly paradise

³ utopia

⁴ the Garden of Eden

⁵ kingdom come

⁶ fictional universe

⁷ Fantasy world

⁸ parallel world

⁹ fairy land

¹⁰ Utopian Literature

نمودهای معروف کهن الگوی شهر پردیسی در فرهنگ کهن ایرانی و ادبیات کلاسیک فارسی، در پنج عنوان قابل تقسیم

بندی هستند:

۱- نمود های کهن الگوی شهر پردیسی در اساطیر ایران باستان و شاهنامه فردوسی

اعتقاد به شهری آرمانی- که آرزوهای بشر در آن متجلی باشد- ریشه در اساطیر دارد. کهن الگوی شهر پردیسی در اساطیر، به خلق شهری در حوزه نامتناهی جغرافیای اساطیری می انجامد که انسان ازلی، مرزهای وسیع رؤیایا و آرزوهای خود را در آن جستجو می کرده است.

قدیم ترین هسته های آرمانشهر ازلی را در فرهنگ ایرانی، باید در البرز جستجو کرد. البرز در جغرافیای اساطیری ایران باستان، کوهی مقدس و مینوی است که در وندیداد (فرگرد ۱، بند ۳۰) و زامیادیش (بند ۱) نیز، از قداست آن سخن رفته است. به روایت بندهشن (ص ۱۹۹ و بعد) ، پایه های پل چینود، که روان گذشتگان پس از مرگ از آن می گذرد، روی این کوه قرار دارد؛ رودهای مقدسی از آن می رویند و گیاهانی چون هوم از آن جاری می شوند. همین البرز است که نشستگاه ایزدان باستانی است و اولین پیش نمونه های آرمانشهر اساطیری در آن به وجود می آید؛ شهرهایی ظاهراً زمینی و گیتیانه، که طرح کیهانی آنها از خاطره انسان ازلی از "بهشت" ^{۱۱} ساخته شده است. اولین الگوهای این جایگاه مینوی را در مهر یش، درباره ایزد مهر می بینیم.

اهورامزدا، بر فراز این کوه بلند و درخشان، بر فراز برجی پهن، برای او آرامگاهی آرمانی برپا کرده است: "جایی که در آن نه شب هست، نه تاریکی، نه باد سرد، نه باد گرم، نه بیماری کشنده، نه آلالش دیو آفریده. از ستیغ کوه البرز، مه برنخیزد." بدون شک، بارزترین نمونه آرمانشهر اساطیری ایرانی، "ور جمکرد" است. جمشید به مدد نیروی فره و مشروعیت و قدرت حاصل از آن، پس از افزایش جمعیت مردمان و رمه ها، و تنگ شدن زمین، با ابزارهایی که اهورامزدا به او بخشیده است، قلمروی قوم آریایی را به جانب نیمروز فراخ می کند و پس از زمستان سخت "مهر کوشان" ، "ور" را برپا می دارد تا بهترین نمونه های حیات را در آن گرد آورد. به دستور اهورامزدا، روشنی ها همیشه بر آن می تابند و در تمام سال، تنها یک بار، ستارگان و ماه و خورشید غروب می کنند. ایشان هر روز را چون سالی می پندارند و پس از هر چهل زمستان، از هر جفت، نرینه و مادینه ای زاده می شوند، و این مردمان به نیکوترین پس از ور جمکرد، - صورتی در ور زندگی می کنند.

مهرداد بهار، با مقایسه شاهنامه و متون پهلوی، نتیجه گرفته که این نامها به دو شهر جداگانه تعلق داشته اند؛ چرا که اغلب شهرهای اساطیری نمونه ای آسمانی داشته اند. به عقیده او: "از نظر اسطوره شناسی، این بدان معناست که سیاوش گرد عیناً به صورت کنگ دژ آسمانی ساخته شده است."

¹¹ heaven

بر مبنای متون پهلوی، واقعه رستاخیز ایران از این دژ آغاز خواهد شد که "خورشید چهر" (از پسران زردشت) از آن جا لشکر پشوتن را به واپسین نبرد (جنگ آخرالزمان) راهنمایی خواهد کرد.

این شهرهای اساطیری، مختص مردان فرهمند ایرانشهر نیست و گاه دشمنان ایران نیز، به کمک سحر و جادو، نمونه هایی از آنها را برآورده اند؛ از جمله کاخهای ضحاک، که مطابق روایت بندهش در بابل، "سمبران" و هندوستان بنا شده بود و "بهشت کنگ" افراسیاب است که در زیر زمین، به نیروی جادو استوار شده بود در شاهنامه نیز وصف این شهرها را می بینیم، این شهرهای باژگونه طلسمی اهریمنی در خود دارد که باید به دست مردان ایرانشهر باطل شود:

طلسمی که ضحاک سازیده بود	فریدون ز بالا فرود آورید
سرش به آسمان برافرازیده بود	که آن جز به نام جهاندار دید

۲- نموده های کهن الگوی شهر پردیسی در معماری ایران باستان

این تصور درباره کهن الگوی شهر پردیسی در معماری سلطنتی ایران باستان نیز نقش خاص خود را بازی می کرد: در دوران هخامنشیان باغهای بسیار زیبای شاهی که در آنها شکارگاه ها، بوستانها و گلها فراوان بودند، به نام "پئیری دژ" نامیده می شدند؛ به معنی دژ فرو بسته یا محوطه محصور. این دژها در نظر ایرانیان زیباترین جای دنیا بودند و همه در آرزوی دیدن و زیستن در آن بودند و این باغها را با "وهیشت"، بهشتی که در اوستا و خبرهای آیینی آمده بود، برابر می دانستند. (فکوهی، ۱۳۹۲)

واژه بهشت در اصل، در زبان پهلوی، وهیشت، یک صفت تفضیلی به معنی بهتر، بهترین و درست ترین راستی و درستی بوده است. در اوستا برای بهشت، واژه "انگهو وهیشت" یا "اهو وهیشت" یا "وهیشت-اهو" به معنی بهترین زندگی- اعم از زندگی در این جهان و جهان دیگر- یا نیکوترین جهان و مکان هستی به کار رفته است.

این اعتقاد در معماری و شهرسازی ایرانیان باستان از دوره هخامنشی تا ساسانی همچنان تداوم داشته است. از جمله می توان از شهر معروف "وهشت آباد" (بهشت آباد) در شرق دجله (که در آن زمان به اسم اروند خوانده می شد) یاد کرد که نمونه ای زمینی از بهشت به شمار می رفت و بنیانگذار سلسله ساسانی، اردشیر بابکان، آن را پایه نهاده بود و پس از اسلام، بصره نامیده شد.

توصیف این بهشت های زمینی از طریق مناسبات فرهنگی میان یونان و روم با ایران، به غرب راه یافت و در زبان لاتین نمود آن را به صورت "پارادیسوس" می بینیم که معنای آن با همان تصویری که ایرانیان از آن داشتند، به معنی مکانی برتر و "بهشت برین" - اعم از زمینی یا آسمانی - قابل مطابقت است.

از سوی دیگر همین واژه پییری دژ در دوران ساسانیان بصورت " پردیس " درآمد. این پردیس ها باغهای شاهی ساسانیان بودند که در آنها انواع حیوانات، درختان، گلها، رودها و برکه های بزرگ و دریاچه ها وجود داشتند. همین توصیف از طریق مرزهای غربی، به سرزمینهای عربی راه یافت و به صورت " فردوس " ، نموداری از باغهای آسمانی را در ذهن مردم جلوه گر ساختند .

بدین ترتیب، تجلیات کهن الگوی شهر پردیسی در زندگی واقعی انسان متمدن ایرانی، دیدگاهی را در ضمیر ناخودآگاه جمعی او برانگیخته بود که باعث می شد، او به شهر، باغ یا حتی خانه اش به عنوان نمونه ای از بهشت برین بنگرد و بکوشد چنین ذهنیتی را در معماری هنرمندان خود عینیت دیداری بخشد. (فکوهی، ۱۳۹۲)

رضایت مندی سکونتی و نیازهای ساکنین

مفهوم رضایت به خواسته ها و ترجیحات مختلف برای ارضای نیازهای اساسی انسان یا نیازهای متعالی اشاره دارد. بیشتر مردم به چیزهایی که ندارند تمایل دارند. بنابراین، به دلایل مختلف، مجبورند نیازهای خود را از میان نیازهای کمتر مطلوب انتخاب کنند و ارضا کنند. اکنون که شرایط محیطی دقیقاً مطابق با نیازها و آرمان های فرد باشد، رضایت حاصل می شود. در غیر این صورت که به هیچ وجه خود را با شرایط موجود وفق نمی دهند، مجبور می شوند با تغییر شرایط زندگی و یا حرکت به شرایط جدید زندگی، سعی در کاهش نارضایتی خود داشته باشند. (کامل نیا، ۱۳۹۲)

انسان شناسی مسکن

مردم متفاوت هستند و مکانی که برای ساختن خانه خود در روستا انتخاب می کنند یکی از اساسی ترین تفاوت های آنها را نشان می دهد. برخی از افراد دوست دارند در جایی زندگی کنند که فعالیت وجود دارد. دیگران تنهایی و انزوا را ترجیح می دهند. این مربوط به بعد شخصیتی انسان با بعد «برون گرایی» است؛ درون گرایی یا بعداً «جامعه، تنهایی». افرادی که دوست دارند در معرض خدمات و نزدیک به مغازه ها قرار بگیرند، تمایل به بیرون رفتن دارند و از اینکه غریبه ها به خانه هایشان سر می زنند خوشحال می شوند. آنها فقط از فضای بسیار کوچکی بیرون از خانه خود لذت می برند و نمی خواهند غریبه ها به خانه هایشان رفت و آمد کنند (الکساندر، ۱۳۹۶: ۲۵۵). بنابراین می توان نتیجه گرفت که ساکنان از این نظر متفاوت هستند.

شاخص های انسانی مسکن

شاخص های مسکن نیز به سه گروه عمده تقسیم می شود :

۱- شاخص های کمی ۲- شاخص های کیفی ۳- شاخص های اقتصادی

شاخص های آماری مسکن شامل انواع تراکم در واحدهای مسکونی و اندازه خانوار است. رشد سالانه خانوار؛ تعداد افراد در اتاق و غیره عمدتاً به بحث کمیت مسکن مربوط می شود. شاخص های کیفیت؛ ویژگی هایی که یک واحد مسکونی را برای زندگی خانوادگی و فعالیت های زندگی خانوادگی مطلوب می کند، ویژگی های کیفی یک واحد است. ویژگی های کیفی مواد هستند، ساخت و ساز ساختمان مالکیت واحدهای مسکونی؛ سن و عمر مفید ساختمان؛ و ساختمان های واحد مسکونی را بررسی می کند. نشانگرهای اقتصادی؛ مدت زمان سایت واحدهای مسکونی شهری؛ میانگین قیمت ساخت یک ساختمان مسکونی در هر متر مربع؛ نحوه حمایت از کارگران ماهر نیروی کار ماهر مورد نیاز برای ساخت مسکن و وجود مؤسسات مالی برای حمایت از مسکن. (حکمت نیا، ۱۳۸۵).

محیط مسکونی مطلوب از منظر ساکنان

یک محیط زندگی مناسب و پایدار، سکونتگاهی است که سلامت و رفاه ساکنان آن تضمین شده باشد. از جمله عواملی که در ایجاد محیط زندگی با نشاط موثر است می توان به وجود فضاهای عمومی مناسب، محله های مورد نظر محل تعامل و عوامل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی اشاره کرد. (چو، ۲۰۱۶)^{۱۲} همه روی تامین تجهیزات و امکاناتی حساب می کنند که بتواند نیازهای روزانه را برطرف کند. از جمله پناهگاه هایی که به ساکنان سرپناه می دهند، زمین ها و فضاهای سبز که نیازهای مردم را برآورده می کنند، مغازه ها و سوپرمارکت هایی که مسئولیت تحویل کالاها و کالاها را بر عهده دارند و در نهایت فضاهای عمومی که ارتباطات مهمی را فراهم می کنند و شادی را در بین مردم ایجاد می کنند. و فرصت هایی را برای تعامل اجتماعی فراهم می کند (عزیزی و آراسته، ۲۰۱۰).

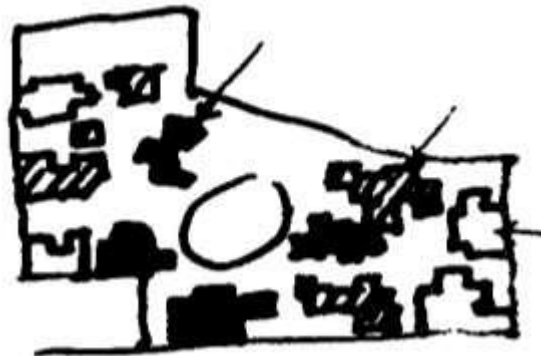
الگوی خانه از دیدگاه مردم

مردم تنها در صورتی در خانه های خود احساس راحتی میکنند که گروهی از خانه ها مجموعه های مشترک بین آنها تشکیل دهند که دارایی همه خانوادهها است، بنابراین سه نوع خانه را باید به وضوح از یکدیگر متمایز کرد: خانه هایی در گوشه و کنار مکانهای آرام، خانه های شلوغ. خیابان ها و خانه ها در یک خیابان متوسط از نظر شلوغی و سکوت. مطمئن شوید که خانههایی را انتخاب میکنید که در خیابانهای آرام، در گذرگاههای پر پیچ و خم واقع شدهاند، تا این خانهها واقعا دنج و دور از دسترس باشند. اطمینان حاصل کنید که اکثر خانه های عمومی در خیابان های شلوغی قرار دارند که در طول روز افراد زیادی از آنجا عبور می کنند و خود خانه ها برای رهگذران قابل مشاهده است. (جیبوی، ۲۰۱۰)^{۱۳} به این ترتیب می توان خانه های بورژوازی را در جاده های واقع بین این دو نوع خانه قرار داد. تعداد تقریباً مساوی از این سه نوع خانه را در هر محله قرار دهید.

¹² Chiu

¹³ Jiboye

هنگام کمک به گروهی از افراد در طراحی مجتمع خانه خود، ابتدا از هر فرد خواسته می دهید. شود اولویت مکان خود را بر اساس درونگرایی و برونگرایی بیان کند. در اینجا سه گروه از افراد ظاهر می شوند: گروه برون گرا که می خواستند تا حد امکان به پیاده رو و جریان فعالیت های اجتماعی نزدیک شوند، گروه درون گرا که می خواستند تا حد امکان دور و تنها باشند، گروه استراحت، گروه. بین دو گروه تصویر زیر موقعیت های انتخاب شده توسط سه گروه افراد را نشان می دهد (الکساندر، ۱۳۸۷: ۲۵۷).

شکل ۱: سه الگو در یک مجموعه خانه خصوصی، عمومی، بینابینی (الکساندر، ۱۳۸۷: ۲۵۷).

محیط مسکونی مطلوب در حوزه مسکن اجتماعی از منظر ساکنان

یک محیط زندگی مناسب و پایدار، سکونتگاهی است که سلامت و رفاه ساکنان آن تضمین شده باشد. از جمله عواملی که در ایجاد محیط زندگی با نشاط موثر است می توان به وجود فضاهای عمومی مناسب، محله های مورد نظر محل تعامل و عوامل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و محیطی اشاره کرد. همه روی تامین تجهیزات و امکاناتی حساب می کنند که بتواند نیازهای روزانه را برطرف کند. از جمله پناهگاه هایی که به ساکنان سرپناه می دهند، زمین ها و فضاهای سبز که نیازهای مردم را برآورده می کنند، مغازه ها و سوپرمارکت هایی که مسئولیت تحویل کالاها و کالاها را بر عهده دارند و در نهایت فضاهای عمومی که ارتباطات مهمی را فراهم می کنند و شادی را در بین مردم ایجاد می کنند. و فرصت هایی را برای تعامل اجتماعی فراهم می کند (عزیزی و آراسته، ۲۰۱۰). در جدول ۱ نظریات براساس مفاهیم معماری و مسکن اجتماعی توضیح داده شده است.

جدول ۱: نظریه های محققان مبتنی بر مفهوم معماری مسکن اجتماعی

نظریه پرداز	سال	مفهوم
گالستر و هسر	۱۹۸۷	رضایتمندی شکاف قابل مشاهده بین آمال و نیازهای ساکنین و واقعیت موجود در بستر کنونی آنها

کیس و دیگران	۱۳۷۹	انسان، شکل دهنده محیط زیست خود
عزیزی و آراسته	۱۳۸۰	محیط مسکونی خوب و پایدار سکونتگاهی ست که سلامت و بهزیستی ساکنان در آن تأمین شود.
نایلندر	۲۰۰۲	۷ ویژگی مهم کیفیت: مصالح، محور و شیوه محصور شدن فضا، شیوه حرکت و تعاملات، فرم فضایی، نورپردازی داخل فضاها، انتظام فضایی، شیوه تعاملات فضاها
گالبر و نتاسون	۲۰۰۳	تغییرات طبیعی جمعیتی در خانواده بر ارزش ها و اولویت های انتخاب مسکن ساکنان مؤثر نیست.
کرس لوت و کاکو	۲۰۰۴	کاربران در انتخاب مسکن هدف محور عمل می کنند.
سازمان استاندارد جهانی	۲۰۰۵	کیفیت به میزان کارایی موضوعاتی که نیازهای کاربران تامین می کند مرتبط است.
پوردیهیمی	۱۳۹۴	انطباق پذیری و انعطاف پذیری بر کیفیت محیط مسکونی و پدید آمدن تعاملات اجتماعی مؤثر است.

حس مکان در حوزه مسکن اجتماعی

تعلق به مکان از واژه هایی است که همراه با حس مکان وارد ادبیات رشته های مختلف شده است. روانشناسان محیط تعلق به مکان را حاصل نوعی از فرایند روانشناسی میدانند که هم نوعی پاسخ بیولوژیک به محیط از طریق حواس پنج گانه را شامل میشود و هم نوعی تولید فرهنگی میباشد و در ارتباط با محیط فیزیکی و همچنین روابطش با دیگر فضا و اعضا اجتماعات مختلف شکل میگیرد. مفهوم حس تعلق به مکان یک بعد از حساسیت کلی فرد به مکان است و احساس ارتباط مثبت است که بین فرد به مکان شکل می گیرد. مکان در بر گیرنده ی لایه های اجتماعی و فیزیکی محیط است اما تعلق، لایه های ادراک، مفاهیم و تجربیات مکان را شرح میدهد. فعالیتهای و شکل کالبدی موجود در مکان بر حس وابستگی افراد تاثیر میگذارد و ارتباطات فرهنگی و اجتماعی، خاطرات و مفاهیم شخصی بر وابستگی و تعلق احساس به مکان موثر است. تعلق مکانی رابطه هم پیوندی بین انسان و محیط است. گاه ممکن است این تعلق مکانی از سطح تجربه های احساسی - شناختی افراد گذر کرده و با احساس مشترک جمعی در محدوده فضایی وسیع تر از مکان، محله، تا سطح یک کشور و برای یک ملت گسترده شود. همچنین میتوان این گونه بیان کرد که حس تعلق پیوندی احساسی و خوشایند بین افراد و مکانی خاص که مهمترین ویژگی این احساس این است که افراد تمایل به حفظ فیزیکی به آن مکان را در خود درک میکنند.

نوع دیگری را میتوان به این گونه بیان کرد که حالتی از آسایش روانی و رضایت به واسطه نزدیک بودن به یک مکان یا پریشانی ناشی از دوری و جدا شدن از یک مکان حس تعلق خاطر نامیده میشود. سیتالو انسان شناس این گونه بیان میکند: تعلق به مکان ورای تجربیات احساسی و قابل درک و شامل اعتقادات فرهنگی و فعالیت هایی است که انسان را به محیط پیوند میزند.

هویت یک سکونتگاه یک فضا و یا یک عنصر یا یک مجموعه را میتوان شناسه یا به طور مشخص از آن سکونتگاه، فضا، عنصر یا مجموعه دانست که موجبات تمایز آن را از دیگر موارد فراهم میآورد. هویت بدان معنی است که یک شخص بتواند به یک مکان حس مستقلی در مقایسه با مکانهای دیگر داشته باشد. همچنین هویت از دید لینچ را به حدی که یک شخص میتواند یک مکان را به عنوان مکانی متمایز از سایر مکانها مورد شناسایی قرار دهد به گونه ای که شخصیتی مشخص و منحصر به فرد داشته باشد. هویت یا حس مکان میتواند منجر به ایجاد حس تعلق در افراد و نهایتاً ثبات و ماندگاری اجتماع شود. حس مکان رابطه ای است بین گذشته و آینده، بین فرد و اجتماع، بین موضوع و طبیعت که فضا را از حالت ص یقلی و لغزنده جدا میکند و آن را تبدیل به مکانی که ورود و خروج هدفمند را میطلبد. هویت یک سکونتگاه یک فضا و یا یک عنصر یا یک مجموعه را میتوان شناسه یا به طور مشخص از آن سکونتگاه، فضا، عنصر یا مجموعه دانست که موجبات تمایز آن را از دیگر موارد فراهم میآورد. هویت بدان معنی است که یک شخص بتواند به یک مکان حس مستقلی در مقایسه با مکانهای دیگر داشته باشد. همچنین هویت از دید لینچ را به حدی که یک شخص میتواند یک مکان را به عنوان مکانی متمایز از سایر مکانها مورد شناسایی قرار دهد به گونه ای که شخصیتی مشخص و منحصر به فرد داشته باشد. (سانگور، ۲۰۱۰)^{۱۴}

نتیجه گیری

اصطلاح "مسکن اجتماعی" معمولاً به تعدادی از واحدهای مسکونی اطلاق می شود که به روی آنها تعهدی برای ایجاد مسکن با هزینه مناسب برای جامعه وجود دارد. در بسیاری از موارد، دولت یا سازمانهای غیرانتفاعی تلاش می کنند تا به هر یک از بسترهایی که برای اهداف سیاسی و اشتغال زایی دیگر استفاده می شود، یک بخش از مسکن اختصاص دهند. مزایای مسکن اجتماعی شامل کاهش هزینههای مسکن برای گروههای کم درآمد و تحریک دهنده بازار مسکن می باشد. این مسکنها در مقایسه با مساکن بازار آزاد هزینه کمتری دارند و معمولاً برای گروههای کم درآمد در نظر گرفته می شوند. همچنین، سیاست گذاری مورد استفاده در صدور وام های مرتبط با مسکن، می تواند به عنوان نقطه عطفی در تحریک بازار مسکن دولت شناخته شود. مسکن اجتماعی به عنوان یک راه حل برای خرابیهای ناشی از جنگ جهانی پس از پایان جنگ، به عنوان یکی از راههای تأمین مسکن گروههای کم درآمد و میان درآمد مورد توجه قرار گرفت. در نیمه دوم قرن نوزدهم، ایده ساخت مسکن

¹⁴ Sungur

اجتماعی برای حل بحران مسکن گروه‌های کم‌درآمد در کشورهای صنعتی مطرح شد. خرابی‌های حاصل از جنگ جهانی و هم‌چنین افزایش تعداد مهاجران از روستا به شهر برای کار در صنایع، باعث بروز بحران مسکن در این کشورها شده بود. کشورهای پیشرو در زمینه مسکن اجتماعی، شامل انگلستان، آلمان و هلند، اقدام به ساخت و اجاره واحدهای مسکونی کم‌درآمد کردند. ادراک محیطی هدفهای زیادی را به دنبال دارد اما یک راه مناسب برای تقسیم‌بندی آنها، هدفهای سودگرا (مادی) و هدفهای زیباشناختی (فلسفی و غیر مادی) مشکل، مهم تحقیق در زمینه‌ی ادراکی محیطی، در نظر گرفتن تأثیرات بیشمار شخصی و فیزیکی در مراحل ادراک است. علی‌رغم مشکلات اصولی، روان‌شناسان محیطی ترجیح میدهند که در زمینه‌ی ادراک عناصر و جلوه‌های محیطی را در محیط پیرامون مطالعه کنند تا در مورد ادراک جلوه‌های محرکهای ساده در آزمایشگاه. در واقع آنان راغباند تا فرایند این عمل را به طور طبیعی در طبیعت نظاره‌گر باشند تا به طور مصنوعی. انتخاب یک خانه به عنوان مکان زندگی فرد به منظور آسایش در آن فضا تا حد زیادی به تعریف دیدگاه ساکنانش نسبت به مطلوبیت فضایی از آن خانه بستگی دارد، در واقع کیفیت‌ها و ارزش‌های کاربران بر ساختار نظریه در معماری تأثیر می‌گذارند و ارزش‌های کمی از طریق کیفیت‌ها ارزش واقعی را کسب می‌نمایند. طی مطالعات انجام شده در این بخش معیارهای اصلی کیفیت در محیط مسکونی در مقوله محتوایی پیرامون مسکن از حوزه محیطی مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است.

مراجع

۱. پوردیهیمی، شهرام (۱۳۹۰). فرهنگ و مسکن، مجله مسکن محیط روستا، شماره ۱۳۴، تابستان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۲. حکمت نیا، حسن (۱۳۸۵). تحلیل تاریخی از مشارکت شهروندان در اداره امور شهرهای ایران، تحقیقات جغرافیایی سال ۱۳۸۵ شماره ۸۰.
۳. دانشگر، گلرخ (۱۳۹۰). تحلیل اجتماع پذیری محیط کالبدی متأثر از ادراک طبیعت در محیط انسان ساخت هنرهای زیبا، شماره ۴۵.
۴. زبردست، اسفندیار (۱۳۹۶). مقایسه سیاست های مسکن. کنفرانس اسکان بشر هابیتات یک و دو، تهران انتشارات سازمان ملی زمین و مسکن، وزارت مسکن و شهرسازی. ۳۳-۲۳.
۵. عزیزی، محمد مهدی (۱۳۸۵). محله مسکونی پایدار، مطالعه موردی محله نارمک، نشریه هنرهای زیبا.
۶. عزیزی، محمد مهدی (۱۳۸۵). محله مسکونی پایدار، مطالعه موردی محله نارمک، نشریه هنرهای زیبا.
۷. عظمتی، حمیرضا؛ پورباقر، سمیه؛ رستمی، ودود (۱۳۹۶). جایگاه نیازهای بنیادین انسان در سیر تحولات مسکن (مطالعه موردی: شهر اردبیل مبتنی بر پیشینه تاریخی)، نشریه علمی پژوهشی هنرهای زیبا.
۸. فکوهی و غزنویان، (۱۳۹۲). بررسی انشان شناختی تنوع فضایی مطلوب از منظر ساکنان خانه های شهری تهران، البرز و قزوین، پژوهش های انسان شناسی، دوره ۲، شماره ۲.
۹. کامل نیا (۱۳۹۲). چارچوبی برای تعامل معماری جمعی در طراحی مجموعه های مسکونی معاصر، نقش جهان، سال سوم.
۱۰. الکساندر، کریستوفر (۱۳۸۷). زبان الگو، ترجمه ترمه رضا کربلایی نوری، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی معماری.
۱۱. نوری، سیدعلی؛ منصوری، فرهاد (۱۴۰۱). تحلیلی انتقادی دوره پست مدرن بر رویکردهای آرمانشهری با تاکید بر طبیعت. بوطیقای معماری.
۱۲. اردهی، کیانا؛ ناصرالمعمار، کیانوش (۱۴۰۲). بررسی راهکارهای ایجاد حس مکان مسکن های اجتماعی از منظر کیفیت فضای مطلوب محل انتشار: دومین کنفرانس بین المللی معماری- شهر: "از معماری زیست مبنا تا آرمانشهر".
۱۳. محمدپور، اشکان (۱۳۹۹). تحلیل مفهوم آرمان شهر منطبق بر دیدگاه های اندیشمندان جهان شرق و غرب محل انتشار: هفتمین همایش علمی پژوهشی توسعه و ترویج علوم معماری و شهرسازی ایران.
۱۴. امیری، مونا؛ نوری، علی (۱۴۰۱). ویژگی های آرمانشهر امروزی محل انتشار: نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم جغرافیا، معماری و شهرسازی ایران.
۱۵. سلیمانی مهرنجانی، محمد؛ موسوی، سیدعقوب؛ ولی نوری، سامان (۱۳۹۳). تحولات نظریه آرمانشهر و زمینه های اجتماعی- سیاسی آن محل انتشار: هفتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران (جغرافیای سیاسی شهر).
16. Sungur, C. A. (2010). Analysis of effects of housing morphology on user satisfaction, Master Thesis, (Advisor: G. Cagdas) I.T.U. . Institute of Science and Technology, I stanbul, (in Turkish).
17. Jiboye, A. D. (2010). The correlates of public housing satisfaction in Lagos, Nigeria. Journal of Geography and Regional Planning, 3(2), 017–028. <http://www.academicjournals.org/JGRP>. ISSN 2070 1845_ 2010 Academic Journals.
18. Chiu, R. L. H. (2016). Socio-cultural sustainability of housing: A conceptual exploration; paper presented at the European Network of Housing Research (ENHR) Conference on Housing Cultures—Convergence and Divergence organized by the Europaforum Wien—Centre for Urban Dialogue and European Policy and the ENHR on 1–5 July 2016.

Examining Armanshahri's Approach in the Field of Social Housing

Sepideh Abazari *¹

1. PhD student of Architecture, Tehran Azad University, Center, Email:
solalehabazari@gmail.com

Abstract

One of the most important factors is the need that people expect space to provide. For example; Places' need for diversity is met by changes in their internal conditions. Some places can be boring. The need for variety and change in space is based on the need for inspiration. On the other hand, many changes in space are also unpleasant, and people need order and stability in their lives, which can be considered as a need for security. Places that are flexible and use more time or places that show the passage of time are very valuable and give people confidence. The purpose of this research is to investigate the utopian approach in the field of social housing. Choosing a house as a place to live for the purpose of comfort in that space depends to a large extent on the definition of its residents' views on the spatial desirability of that house, in fact, the qualities and values of the users affect the structure of the theory in architecture and few values of They gain real value through qualities. During the studies conducted in this section, the main criteria of quality in the residential environment have been examined in the content category of housing from different environmental fields.

Key words: utopian, housing, social housing